

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра педагогіки та психології

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Кафедра практичної психології та педагогіки

ТЕОРІЯ КОНТРОЛЬНОСТІ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського – відомого українського вченого-психолога, громадського діяча

м. Львів, 20 лютого 2020 р.

УДК 159.9:378

Рекомендовано до друку вченою радою Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського 11 лютого 2020 року, протокол № 8.

Рецензенти:

Ковальчук Зоряна Ярославівна – доктор психологічних наук, професор;

Повстин Оксана Вікторівна – доктор педагогічних наук, доцент.

Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології: матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського – відомого українського вченого-психолога, громадського діяча (20 лютого 2020 р., м. Львів). Львів, 2020. 186 с.

Редакційна колегія:

доктор педагогічних наук, професор *Пристапа Є. Н.*

доктор педагогічних наук, професор *Литвин А. В.*;

кандидат психологічних наук, доцент *Баклицька О. П.*;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник *Вдович С. М.* (упорядник).

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник *Руденко Л. А.*;

доктор психологічних наук, доцент *Сірко Р. І.*;

кандидат педагогічних наук, доцент *Соловійов В. Ф.*

У збірнику матеріалів наукових читань розглядаються феномен видатного українського психолога і громадського діяча Я. І. Цурковського, психолого-педагогічні аспекти підготовки фахівців на сучасному етапі, методологічні засади становлення сучасного фахівця-психолога й актуальні проблеми сучасної психології.

Для науковців у галузі психології та педагогіки, психологів-практиків і педагогів закладів вищої освіти, аспірантів, ад'юнктів, докторантів.

© Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, 2020

© Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2020

© Автори, 2020

Катерина Латишевська	
Психолого-педагогічний аналіз категорії «моральна культура вчителя»	62
Тетяна Матвійчук, Валерій Соловійов, Наталія Степанченко	
Інноваційні технології у формуванні професійних компетентностей майбутнього фахівця галузі фізичної культури та спорту	67
Ірина Матійків	
Формування особистісної готовності фахівця до діяльності у сфері «людина –людина»	71
Віктор Михайлов	
Можливості і проблеми підвищення кваліфікації управлінських кадрів органів влади з питань цивільної безпеки	76
Дарія Огоновська	
Роль естетичного виховання у професійній підготовці майбутніх кравців, закрійників у професійно-технічних закладах освіти	80
Михайло Черніка	
Психологічні основи самовиховання студента-баяніста	83
Тетяна Якимович	
Діагностика й оцінювання під час професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців	86
Роман Яремко	
Теоретичний аналіз дуальної системи освіти	91

Розділ 3

Методологічні засади становлення сучасного фахівця-психолога

Лариса Руденко	
Роль фонових знань у професійній діяльності практичних психологів	94
Роксолана Сірко, Володимир Слободяник	
Особливості професійної діяльності психолога в надзвичайних ситуаціях ..	97
Юлія Балебрух	
Ціннісні та світоглядні установки в структурі образу професії майбутнього практичного психолога	102
Юлія Остапова, науковий керівник – Лариса Руденко	
Особливості психосоматичних розладів у майбутніх психологів	105
Андрій Цюприк	
Особливості оптимізації самостійної освіти студентів у закладах вищої освіти України	109
Наталія Ярошук	
Використання методів арт-терапії в роботі практичного психолога	113

Розділ 4

Актуальні проблеми сучасної психології

Олена Кривопишина, Мар'яна Галабурда	
Психологічні чинники формування особистості, схильної до насильства ...	116
Віталій Войцеховський, науковий керівник – Сергій Марчук	
Психофізичне виховання козацької молоді	121

Розділ 3

Методологічні засади становлення сучасного фахівця-психолога

УДК 37.032:37.017.91:372.461

РОЛЬ ФОНОВИХ ЗНАНЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Лариса РУДЕНКО,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Обґрунтовано світоглядний аспект професійної діяльності практичних психологів, урахування якого в їхній підготовці передбачає спрямування освітнього процесу на усвідомлення його суб'єктами соціальних і професійних особистісно значущих цінностей, їх осмислену інтеріоризацію і створення власної світоглядної системи як підґрунтя для подальшого самовдосконалення. Світогляд опирається на фонові знання особистості, накопичення яких майбутніми практичними психологами під час навчання безпосередньо впливає на становлення їхньої особистості через створення й утвердження системи цінностей, професійної позиції, розвиток здатності до саморегуляції й самоконтролю.

***Ключові слова:** професійна підготовка, практичні психологи, освітній процес, світогляд, професійна взаємодія, фонові знання особистості*

Актуальність формування світогляду майбутніх практичних психологів зумовлена потребою підвищення якості професійної підготовки на основі розвитку їхнього мислення й активізації когнітивної діяльності самосвідомості. Пропонуємо розглянути цю проблему під кутом зору теорії психічної контрольності, автором якої є відомий учений Я. І. Цурковський. Ярослав Іванович визначав контрольність як елемент відображальної діяльності психіки, що завершує когнітивний процес та вважається атрибутом людської свідомості, функція якого полягає в урівноваженні соціальної та біологічної життєдіяльності особистості з чинниками навколишнього світу [7, с. 17].

Суголосно з цією тезою сучасна парадигма визначає ключові завдання професійної освіти: забезпечити молодь необхідним комплексом знань і вмінь, що сприятиме адаптації біологічної природи індивіда до суспільного життя; сформувати в неї професійно важливі особистісні якості на основі засвоєння соціокультурного досвіду; допомогти молодій людині в її саморозвитку й духовному зростанні. Відповідно з метою фасилітації гармонійного розвитку особистості фахівця професійну підготовку майбутніх практичних психологів у закладах вищої освіти (ЗВО) доцільно будувати як цілісний процес здобування знань на основі інтегрування загальних і профільних дисциплін, наповнення їх змісту гуманістичними смислами і духовно-моральними цілями [3, с. 20].

Професійна діяльність практичних психологів передбачає постійне, часом тривале, контактування з людьми, взаємодію з ними в різноманітних, часто емоційно напружених і суспільно нестабільних ситуаціях. Дослідники пов'язують антропоцентричний вимір цієї професії зі світоглядними домінантами, які ґрунтуються на суб'єкт-об'єктних відносинах і виявляються як на рівні об'єкта (соціальних груп та індивідів, що потребують психологічної допомоги), так і суб'єкта (виконавців заходів щодо надання цієї допомоги) [2, с. 19]. Для успішного виконання своїх професійних функцій практичні психологи мають не лише володіти визначеними освітньою програмою загальними і фаховими компетентностями, а й виявляти відповідно до конкретної ситуації соціально та професійно значущі якості особистості: любов до людей, уважність і спостережливість, комунікабельність, тактовність і терпеливість, здатність до рефлексії, емпатії, творчого мислення, готовність до самостійного прийняття оптимальних рішень, саморозвитку, співвіднесення своїх життєвих смислів із загальнолюдськими цінностями тощо. Практичний психолог має добре орієнтуватися в соціокультурному й інформаційному просторі професійного середовища і будувати професійну взаємодію на основі безпосереднього переживання ситуації й опосередкованого ставлення до неї.

Один із ключових аспектів професійної діяльності практичних психологів полягає в необхідності впливати на особистість під час надання психологічної допомоги, особливо в екстремальних ситуаціях. Здійснювати ефективний вплив на людину може лише особистість із непохитною світоглядною позицією, що спирається на глибоко усвідомлені й узагальнені знання, переконання, впевненість у їх істинності, та виявляється в уміннях їх застосовувати в різних життєвих ситуаціях, у тому числі професійних. Важливо, щоб практичний психолог звертав увагу не лише на відомості, які відповідають його уявленням і цілям, але й на ті, що найбільше сприяють досягненню очікуваного результату спільної діяльності. Ця інформація, накладаючи відбиток на професійну взаємодію, становить підґрунтя характеру подальших взаємин [4, с. 118–119].

Успішна реалізація професійних завдань можлива за умов цілеспрямованого формування і розвитку в майбутніх практичних психологів наукового світогляду на основі забезпечення компліментарності отримуваних знань. Інтегрованість цих знань має спрямовуватися передусім на духовний розвиток особистості майбутніх фахівців, формування в них ціннісного ставлення до людини, життя загалом і професійної діяльності зокрема.

Провідною характеристикою трудового середовища практичних психологів є його комунікативність: у процесі професійної взаємодії інформація цілеспрямовано адресується певному реципієнту і, що дуже важливо, передає суб'єктивне ставлення комунікатора як до інформації, так і до адресата. При цьому зміст інформації зумовлюється так званими «фоновими знаннями» особистості.

Вважаємо, що категорія «фонові знання» у контексті світогляду заслуговує на особливу увагу, оскільки саме ці знання формують внутрішній світ особистості у процесі накопичення нею когнітивного досвіду, виявляють її гносеологічну, аксіологічну та морально-етичну сутність, відображену у психологічній структурі світогляду. Мова йде про цілісне особистісно-психічне утворення,

основними компонентами якого є: *світоглядні знання* (ті, що є життєво важливими для людини та становлять систематизований результат її інтелектуальної діяльності); *цінності* (те, що є значущим для людини та відповідає її актуальним потребам, ідеалам, особистісним смислам); *переконання* (суб'єктивний інтелектуально-емоційний здобуток людини, що відображає мотиви її ставлення до світу, певні ідеали, норми, вчинки, які слугують орієнтирами в її житті). Зважаючи на викладене, гносеологічний аспект світогляду практичних психологів пов'язуємо з їхніми знаннями про довілля й суспільство, соціальними й особистісно значущими цінностями, а також із критеріями самооцінювання власного суспільного статусу, сформованими на основі фонових знань.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що поняття «фонові знання», як правило, використовується в контексті міжособистісної комунікативної взаємодії. Наприклад, у «Новому словнику методичних термінів» [1] фонові знання тлумачаться як властиві носіям певної мови знання, що забезпечують спілкування, під час якого вони виявляються у вигляді смислових асоціацій і конотацій, дотримання норм мовної поведінки учасниками комунікативної взаємодії. Їх можна поділити на знання про предмети і явища національної культури (реалії) і знання про загальноприйняті у певному соціумі норми поведінки (етикет). На думку Л. Черних, фонові знання особистості можна уподібнити до її загальнокультурної компетентності, яка дає змогу «влонити, зрозуміти приховані натяки, асоціації тощо», поглибити розуміння партнера по взаємодії, зробити його більш емоційним, особистісно значущим [6].

Ми ж переконані, що накопичення фонових знань майбутніми практичними психологами має безпосередньо пов'язуватись не лише зі спілкуванням, функцією мислення, визначенням власної думки. Більшою мірою воно стосується *професійного сприймання* (виділено нами), зумовленого сукупністю фахових знань, ментальними механізмами їх засвоєння, оброблення й інтерпретації, а також формуванням світогляду через створення й удосконалення системи цінностей, переконань, утвердження особистісної та професійної позиції [5, с. 32]. Складність процесу сприймання у професійній взаємодії практичних психологів полягає в тому, що під час формування образу партнера вони отримують переважно фрагментарну інформацію про нього, оцінюють її з урахуванням власних психологічних, емоційних чинників і фонових знань.

Водночас пізнання іншої людини під час комунікативної взаємодії здійснюється через намагання зрозуміти стратегію її поведінки, що, закономірно, впливає й на побудову стратегії власної поведінки практичного психолога. На сприймання іншої людини впливають когнітивні, емоційні, оцінювальні особливості в контексті мотиваційно-смислової структури суб'єкта професійної діяльності, яка становить загальний фонд смислових утворень на основі фонових знань фахівця. Смислові утворення формуються під час взаємодії та регулюють ефективність її перебігу. Фонові ж знання є ключовим компонентом розуміння того, що сприймається, і фактично випереджують знання про предмет сприймання, допомагаючи отримати про нього нову інформацію.

Отже, світогляд є найбільшою спонукою до діяльності та визначальним регулятором поведінки людини, оскільки, ґрунтуючись на її ціннісних орієнтаці-

ях, значною мірою виявляє спрямованість її особистості та позначається на її характері, зокрема забезпечує внутрішній самоконтроль. Урахування гносеологічного аспекту в процесі формування світогляду майбутніх практичних психологів у ЗВО дає змогу спрямувати їхню професійну підготовку на розвиток у них пізнавальних здібностей, здатності до ефективного сприймання й осмислення інформації, адекватного її оцінювання стосовно конкретної ситуації, вироблення вмій і навичок самоконтролю власної поведінки і саморегуляції. Цілеспрямоване накопичення курсантами і студентами пізнавального досвіду, зокрема фонових знань, впливає на перетворення їхніх професійних знань у систему власних суджень, поглядів і поведінки, тобто виконує світоглядну функцію у процесі формування і розвитку особистості.

Бібліографія

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М. : ИКАР, 2009. URL : http://methodological_terms.academic.ru/.
2. Камаєва В. В. Світоглядна складова соціальної роботи. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. праць. Київ : ІВЦ «Політехніка», 2007. № 1(19). С. 19–22.
3. Литвин А. В., Руденко Л. А. Актуальність застосування цілісного підходу в сучасній професійній освіті. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. Київ : ПТО НАПН України, 2016. Вип. 10. С. 20–26.
4. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Львів : Піраміда, 2015. 343 с.
5. Руденко Л. А. Формування світогляду майбутніх фахівців соціономічних професій: гносеологічний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 27–36.
6. Черних Л. А. Особливості ділової комунікативної культури особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2012. № 2 (28). С. 335–343.
7. Ярослав Іванович Цурковський (1905–1995). До 100-річчя від дня народження. Львів : Вид-во Ун-ту «Львівський Ставропігон», 2005. 71 с.

УДК 159.963.9.163

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

*Роксолана СІРКО, Володимир СЛОБОДЯНИК,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності*

Стаття присвячена результатам емпіричного вивчення професійної діяльності психолога в екстремальних умовах. Виділені два напрями аналізу екстремальних факторів: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх чинників відносяться: надзвичайні ситуації екологічного, техногенного і соціального характеру. Внутрішні чинники пов'язані з особистісними властивостями, такими як особливості нервової системи, домінуючі акцентуації характеру, здібності. Вивчені основні фактори діяльності психолога в екстремальних умовах, такі як: мотиви вибору професії, позитивні та негативні чинники діяльності, основні напрями роботи.